

De teloorgang van Radio Kootwijk

door Haro Hielkema

Trouw

ZATERDAG 30 APRIL 1988

Er was een tijd dat PTT'ers gestúrd moesten worden naar het radiostation Kootwijk, dat het een straf leek om in die nederzetting te moeten werken – laat staan te moeten wonen. Nu, op het moment dat de PTT bezig is haar post op het Kootwijkerzand te ontmantelen, zijn de telefoon- en telegraafambtenaren er met geen stok meer weg te krijgen.

Een kilometer of tien buiten Apeldoorn duikt ineens het blauwe plaatsnaambord op: 'Radio Kootwijk'. Een idyllisch plekje op de Veluwe, voor de automobilist alleen via een smalle bosweg te bereiken. Een verzameling van dertig huizen, verstopt tussen het groen. Geen kerk, geen kroeg, geen winkel.

Aan het einde van de bewoonde wereld staat een slagboom. De weg gaat verder, door een maanachtig landschap, en eindigt bij een majestueus brok gewapend beton, zichtbaar een trofee van de Amsterdamse School. Het is het hoofd-zendgebouw, ruim zeventig jaar geleden ontsproten uit de – toen nog jonge – geest van architect Jules M. Luthmann.

De een spreekt over een kathedraal of tempel, de ander over een moskee of crematorium. Voor Delftse studenten is het een jaarlijks excursie-object, voor de overheid een bouwspel dat de bescherming van monumentenzorg heeft verdiend. Acht miljoen kostte de robuuste betonconstructie. Dat was drie miljoen meer dan op de rijksbegroting voor 1918 was geraamd – ook toen keek Waterstaat dus kennelijk niet op een dubbeltje. Een oerdegelijk bouwwerk, vanwege z'n bestemming opgetrokken zonder hout en spijkers en bedoeld om 'de trots der eeuwen' te doorstaan. Zelfs de projectielen die Britse bommenwerpers door het dak in de zendhal depoeneren, hebben daar nauwelijks iets aan afgedaan.

Kabelweb

Vóór 1918 was de aarde hier nog woest en ledig, een ruige zandvlakte die door de eeuwen heen onder invloed van akkerbouw en schapenhouderij was verloederd. Een onbewoond en afgelegen gebied, dit Kootwijkerzand, maar ideaal voor de PTT om er een ongestoord radiostation voor het draadloos telefoonverkeer te bouwen. Tót die tijd verliepen telegrafische verbindingen – bij-

voorbeeld naar Nederlands Indië – via buitenlandse kabels, maar de eerste wereldoorlog had wel bewezen hoe kwetsbaar een dergelijk systeem was.

In 1917 was de Nederlander dr. ir. C. J. de Groot op Java begonnen met de bouw van een groot zendstation met een op Nederland gerichte antenne. De ingenieur had daartoe geen hoge mast in gedachten (vanwege het risico van aardbevingen) maar een web van kabels dat over de Malabar-kloof moest worden gespannen, gekoppeld aan één zendstation op de grond. Een ontvanger had hij ook al, op Java gebouwd en opgestuurd naar Nederland. Toen moest de PTT natuurlijk wat terugdoen: een zendverbinding in omgekeerde richting tot stand brengen.

'Hier spreekt je moeder', klonk het regelmatig

En zo ontstaat daar Radio Kootwijk, onttrokken aan de zandverstuiving van Kootwijk. Een fors aantal werklozen, voor het merendeel uit Amsterdam, zorgt voor het grondwerk. Daarna groeit de kolonie uit tot een barakkendorp met eigen smederij, hospitaaltje, watertorentje, windmolen en paardenstal. Er wordt een watertoren gebouwd voor de koeling van de zenders en er komt een eigen elektrische centrale.

Uit Duitsland worden zes masten van bijna 212 meter hoogte aangevoerd voor de lange golfantenne en (eveneens van over de oostgrens) een 400 kW-telegrafiezender die onder de Kootwijkers de bijnaam 'Lange Gerrit' kreeg. Op 18 januari 1923 komt voor het eerst de verbinding met Nederlands-Indië tot stand. De beste tijd om telegrammen uit te zenden blijkt 's avonds te zijn, na zonsondergang. Aanvankelijk worden de telegrafisten in Kootwijk ondergebracht, maar al gauw komt er een speciale telegraaflijn naar Amsterdam waar ook de inkomende telegrammen worden verwerkt.

Wonderen

De geschiedenis van Radio Kootwijk vermeldt een aaneenschakeling van 'wonderen der tech-

niek'. Zo krijgt het station op de Veluwe in 1925 zijn korte golf-centrale met zenders tussen 16 en 35 meter, alle vier bestemd voor telegraafverkeer met Indië. Een jaar later kunnen er telegrammen worden doorgeseind naar Portugees Timor, Frans Indo-China en Siam. Weer een jaar later, in 1927, bereikt men op die manier Australië, Nieuw-Zeeland en Suriname, een zomer daarna ook Curaçao. Langzaam vult het web van telegraafverbindingen zich, met Kootwijk als spin daar middenin.

De volgende stap is de ontwikkeling van het telefoonverkeer via radiogolven. Op 28 februari 1928 kan Jan Publiek voor het eerst bellen met Indië, het hele jaar lang zelfs gratis want het is een proef. De eerste klanken die zo worden overgezonden, komen van kinderen uit het radiodorp. Zij mogen vertrouwde schlagers als de 'Blanke top der duinen' en 'Op de grote stille heide' twaalfduizend kilometer vër zingen. 'Radio Kootwijk' is de naam – de studio is een afgeschut stukje van de locomotief-loods, met PTT-dekens aan de wanden en het plafond om de harde echo te dempen.

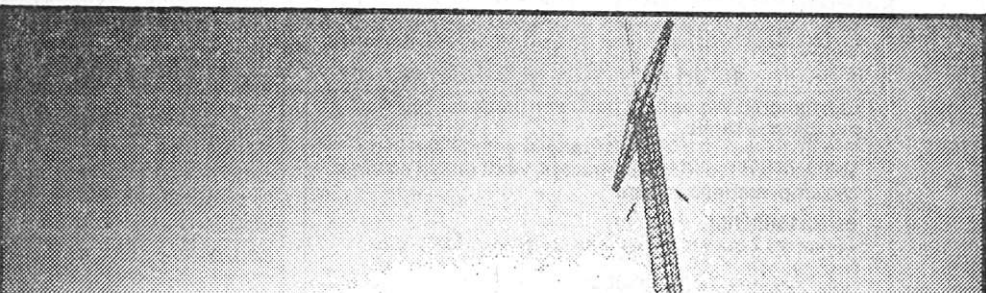
Later komen er (aanvankelijk alleen in de grote steden) 'Indië-cellen', waar wel vier mensen tegelijk aan een gesprek kunnen meedoen en van waaruit er heel wat gesnikt en gestameld moet zijn: 'Ben jij dat, jongen?' en 'Hier spreekt je moeder.' De kwaliteit houdt niet altijd over, zoals wel blijkt in het eerste gesprek per radiotelefoon door koningin-moeder Emma met Indië. De kranten melden de volgende dag: 'De atmosfeer heeft zich nog niet gewonnen gegeven.' Dat doet de atmosfeer later wel – of beter: de apparatuur wordt verbeterd en uitgebreid.

Zeekabels

Kootwijk blijft zich dan nog uitbreiden, onder meer met een afdeling die zenders gaat bouwen. Jarenlang is dit een bloeiende bedrijfstak, omdat niet alleen de PTT maar ook de marine en de koloniën voor opdrachten zorgen. De zenderbouw verdwijnt pas, wanneer er zeekabels worden gelegd die ook telefoonverbindingen mogelijk maken (vanaf 1956) en satellieten in de ruimte voor de communicatie zorgen (in 1962 de eerste, 'Telstar', die zestig telefoongesprekken tegelijk over de Atlantische Oceaan kan verwerken).

In de oorlog gebruiken de Duitsers Kootwijk (die ze voor de gelegenheid omdopen tot Sender-Friesland) voor propaganda-doeleinden en voor radioverkeer in code voor de oorlogsmarine. April '45, als het einde van de bezetting in zicht is en de meeste zenders al naar Duitsland zijn afgevoerd, vernielen de nazi's het zendstation en blazen zij de masten op.

Ondanks herstel komt het radiodorp niet meer tot volle bloei. Vanaf 1950 is Kootwijk geen omroep meer; andere lokaties zoals Lopik en Flevoland nemen een aantal functies over. Afstandsbediening neemt veel werk uit handen. Een voor een worden de uitgediende zendmas-

Kabelweb

Vóór 1918 was de aarde hier nog woest en ledig, een ruige zandvlakte die door de eeuwen heen onder invloed van akkerbouw en schapenhouderij was verloederd. Een onbewoond en afgelegen gebied, dit Kootwijkerzand, maar ideaal voor de PTT om er een ongestoord radiostation voor het draadloos telefoonverkeer te bouwen. Tót die tijd verliepen telegrafische verbindingen – bij

telegrammen uit te zenden blijkt 's avonds te zijn, na zonsondergang. Aanvankelijk worden de telegrafisten in Kootwijk ondergebracht, maar al gauw komt er een speciale telegraaflijn naar Amsterdam waar ook de inkomende telegrammen worden verwerkt.

Wonderen

De geschiedenis van Radio Kootwijk vermeldt een aaneenschakeling van 'wonderen der tech-

niet alleen de PTT maar ook de marine en de koloniën voor opdrachten zorgen. De zenderbouw verdwijnt pas, wanneer er zeekabels worden gelegd die ook telefoonverbindingen mogelijk maken (vanaf 1956) en satellieten in de ruimte voor de communicatie zorgen (in 1962 de eerste, 'Telstar', die zestig telefoongesprekken tegelijk over de Atlantische Oceaan kan verwerken).

In de oorlog gebruiken de Duitsers Kootwijk (die ze voor de gelegenheid omdopen tot Sender-Friesland) voor propaganda-doeleinden en voor radioverkeer in code voor de oorlogsmarine. April '45, als het einde van de bezetting in zicht is en de meeste zenders al naar Duitsland zijn afgevoerd, vernielen de nazi's het zendstation en blazen zij de masten op.

ONDANKS herstel komt het radiodorp niet meer tot volle bloei. Vanaf 1950 is Kootwijk geen omroep meer; andere lokaties zoals Lopik en Flevoland nemen een aantal functies over. Afstandsbediening neemt veel werk uit handen. Een voor een worden de uitgediende zendmasten omgehaald.

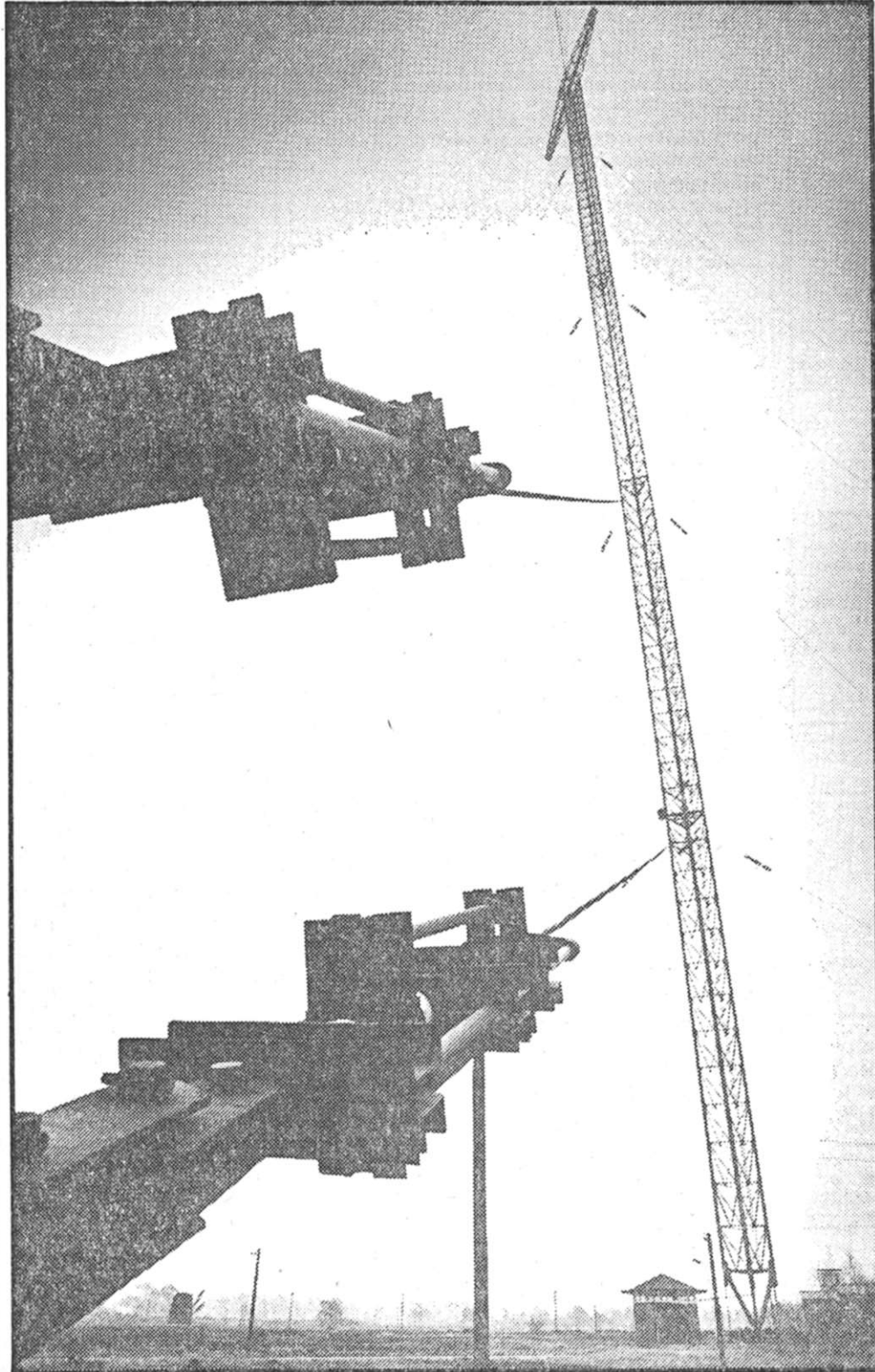
Laserlicht

Wat Kootwijk nog rest is de verbinding met schepen op langere afstand dan vierhonderd kilometer en met vliegtuigen op verre routes. Het is bovendien een basis voor de technici die straalantennes installeren en onderhouden voor PTT, KLM, NAM en andere bedrijven. En op de zandvlakte staat sinds 1974 ook het observatorium waar mensen van de Technische universiteit Delft via satellieten aan landmeetkunde (geodesie) doen. En net zo fabelachtig als het tot stand brengen van een radioverbinding met Indië was in 1923, is nu het laserlicht dat met een snelheid van 300 000 kilometer per seconde tot op anderhalve centimeter nauwkeurig naar een satelliet suist.

Maar het is anders dan vroeger. De bewoners van het bosdorpje zien de 'afgang', zoals ze het noemen, met weemoed aan: geen jaarlijks feest meer op 28 februari (de dag van Emma's rede), geen hotel en Tehuis voor vrijgezelle Ambtenaaren, geen kegelclubs (twee!) of radiobouwclub voor de kinderen. Men is bang dat de ontmanteling nog verder doorgaat en dat er misschien nog meer functies verdwijnen, al is er tot nu toe nooit iemand ontslagen.

„Kootwijk is in feite het slachtoffer geworden van de voortgaande techniek, die het radiostation zelf heeft helpen ontwikkelen”, verzuchten Coby de Haan-van der Meulen, Leona Udo-van der Sloot en Betsy van der Pol-Woonink. „Hetzelfde enthousiasme als destijds, maar nu voor de moderne ontwikkelingen, is de oorzaak van de neergang van Radio Kootwijk”, aldus deze vrouwen van Kootwijkse PTT'ers, die onlangs een alleraardigst boek 'Tussen zand en zenders' hebben samengesteld. Directeur-generaal ir. C. Wit bevestigde bij de presentatie van het boek hun vrees: „Radio Kootwijk is voor een groot deel een machtig brok PTT-geschiedenis.”

'Tussen zand en zenders' kost f 27,50 (excl. verzendkosten) en is – als er tenminste nog exemplaren voorradig zijn – te bestellen via tel. 05769-327.

De laatste mast van Radio Kootwijk.

FOTO FRANS YPMA/APA